

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile Arasında Yaşanan Günah Tartışması
(Mar'aşî'nin Hâşiyetü'l-Akâidi'n-Nesefiyye Örneği)

The Debate on Sin between Ahl al-Sunnah and Mu'tazila (The Case
of Mar'ashi's Hâshiyah al-'Aqâ'id al-Nasafiyyah)

Yazar / Author

Mustafa KESKİN

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri
Antalya / TÜRKİYE

mustafakeskin39@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3549-9345>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 06/08/2023

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 22/12/2023

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2023

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/ December

Yıl/Year: 21 **Sayı/Issue:** 42 **Sayfa /Page:** 87-119

Atıf/Citation: Keskin, Mustafa. "Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile Arasında Yaşanan Günah Tartışması (Mar'aşî'nin Hâşiyetü'l-Akâidi'n-Nesefiyye Örneği)". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2023), 87-119.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1338470>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

**Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile Arasında Yaşanan
Günah Tartışması (Mar'aşî'nin Hâşiyetü'l-Akâidi'n-
Nesefiyye Örneği)**

Öz

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve siyasî çatışmalar, itikâdî açıdan ayrışmayı, firkalaşmayı ve mezhepleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu fikir ayrılıklarının en başında da hiç kuşkusuz büyük günah meselesi gelmektedir. Bu konu üzerindeki tartışmalar genel olarak; hangi fiillerin büyük günah kapsamına girdiği, büyük günah işleyen kişinin dünya ve ahiretteki durumunun ne olacağı ve küçük günah işleyenlerin bu günahlarının ne şekilde bağışlanacağı ya da cezalandırılacağı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalar, Müslümanlar arasında birbirini tekfir etme ve kendileri gibi düşünmeyenlere hayat hakkı tanımayacak şekilde büyük çatışmalara yol açmıştır. Dinî bir hüviyet kazandırılan büyük günah tartışmalarının sosyoloji-psikoloji, siyaset, ekonomi ve kültürel farklılıklar gibi birçok nedeninden söz etmek mümkündür. Bu nedenle İslâm mezhepleri tarihi bilim alanında bu mesele fikir-hadise irtibatı kurularak açıklanabilir. Zira büyük günah meselesi nassın anlaşılması konusundaki çalışmalarla değil, daha çok yönetim ve siyaset alanında Müslümanlar arasında ortaya çıkan ve birçok Müslümanın ölmesiyle sonuçlanan olaylar sonrasında gündeme gelmiş bir konudur. Bu makalede günah meselesiyle ilgili özellikle küçük günahların bağışlanması ya da cezalandırılması hususunda Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında yaşanan tartışmalar ve fikir ayrılıklarının nedenleri, Ahmed el-Mar'aşî'nin "*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*" adlı risalesi örneğinde izaha çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mezhepler Tarihi, Kelâm, Günah, Ehl-i Sünnet, Mu'tezile.

**The Debate on Sin between Ahl al-Sunnah and Mu'tazila
(The Case of al-Mar'ashī's Hāshiyah al-'Aqā'id al-Nasafiyah)**

Abstract

The differences of opinion and political conflicts that emerged among the Muslims after the Prophet passed away brought about theological divergence, factions and sectarianism. Undoubtedly, the problematique of the great sin is at the forefront of these disagreements. The discussions on this issue have generally centred on which acts fall within the scope of major sins, what the status of the person who commits major sins will be in the world and the hereafter, and how the sins of those who commit minor sins will be forgiven or punished. These discussions led to great conflicts among Muslims, who criticised each other and denied the right to life to those who do not think like them. It is possible to talk about many reasons such as sociology-psychology, politics, economy and cultural differences for the discussions on major sins, which have been given a religious identity. Therefore, in the field of history of Islamic sects, this issue can be explained by establishing an idea-event connection. Because the issue of major sin is an issue that has come to the fore not with the studies on understanding the text, but rather after the events that occurred among Muslims in the field of administration and politics and resulted in the death of many Muslims. In this article, the reasons for the debates and disagreements between the Ahl al-Sunnah and Mu'tazilites on the issue of sin, especially on the forgiveness or punishment of minor sins, will be tried to be explained with the example of Ahmad al-Mar'ashī's treatise (risalah) titled Hashiye al-Aqā'id al-Nesefiyya.

Keywords: History of Sects, Kalām, Major Sin, Ahl al-Sunnah, Mu'tazilah.

Giriş

İslâm Tarihinde oluşan mezhepler, ortaya çıktıkları dinî, siyasî, sosyal ve kültürel ortamın bir ürünü olarak tezahür etmiştir. Siyasî ve itikâdî mezheplerin doğuşunda etkili olan insan unsuru, toplumsal yapı, siyasî olaylar, eski kültür ve medeniyetler ve dinî

metinler gibi pek çok neden olmakla birlikte birçok nedenin, dinin anlaşılma biçimi üzerinde etkili olmasıyla mezheplerin anlayış planında da farklılaşmalar ortaya çıkmıştır.¹ Müslüman toplulukları derinden etkileyen, siyasî ve itikâdî mezheplerin anlayış planında farklılaşmalara neden olan fikir ayrılıklarının başında büyük günah meselesi, günahların bağışlanması, büyük günah işleyen kimsenin dünyevî ve uhrevî durumu ile tekfir meseleleri gelmektedir.² Burada özellikle şu hususun hatırlatılması önem arz etmektedir: Büyük günah meselesi, Müslümanların gündemine salt nassı anlama ve yorumlama farklılıkları neticesinde gelmemiştir. Aksine Müslümanlar arasında yönetim etrafında meydana gelen anlaşmazlıkların savaşa ve ölüme götürmesi neticesinde gündem oluşturmuştur. Bu nedenle büyük günah konusundaki fikir ayrılıkları, meydana gelen hadiselerle tarafların bakış açısına göre değişiklik arz etmiştir. Yasal yöneticilere karşı girişilen savaşlar, halifelerin öldürülmesi ve yönetim uygulamalarını reddetme sonucunda meydana gelen hadiseler, fikirlerin doğmasına neden olmuş ve her mezhep kendi fikirlerinin daha doğru olduğunu ortaya koymak amacıyla onu dinî nas ile güçlendirme yolunu tercih etmiştir.

Büyük günah meselesinin ortaya çıkışı, Hicretin 36 ve 37. yıllarında meydana gelen olaylara dayandırılmaktadır. Halife Hz. Osman'ın haksız yere feci şekilde öldürülmesi ve Hz. Ali'nin hilâfete getirilmesinden itibaren, özellikle Cemel ve Sıffin savaşları sonrasında dinî açıdan çözülmesi güç birtakım problemler ortaya çıkmıştır. Zira daha önceleri hep gayrimüslimlerle savaşılırken Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin karşısında savaşan kimseler Müslümanlardı. Bu savaşlarda pek çok Müslümanın kanı akıtılmış ve öldürülmüştür. Bütün bu istenmeyen olaylardan sonra ortaya çıkan en önemli soru, ölenlerin ve öldürenlerin durumunun ne olacağıdır.

---

¹ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, ed. Necdet Subaşı vd. (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 43 vd.

²Mehmet Dalkılıç, "Eş'ari'ye Göre Mürchie Mezhebinin Görüşleri ve Mürchie Fırkalarının Ayrılık Noktaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2004), 89.

Şayet öldürülen maktul, öldüren de katil ise dinin genel hükümlerine göre ikisinin de cehenneme gitmesi gerekir. Zira katil öldürdüğü, maktul da öldürmek niyetiyle vuruştığı için büyük günah işlemiştir.³ Nitekim Hz. Peygamber'e (s.a.v) nispet edilen bir rivayette "Müslümanların birbirlerine sövmeleri fîsk, birbirlerini öldürmeleri ise küfürdür" denilmektedir.⁴

Tartışmaların önemli konularından biri, kısa sürede büyük günahların affi meselesi olmuştur. Böylelikle konu tamamen dinî alana taşınmaya başlanmıştır. Başka bir ifade ile siyasi tartışmalar dinî bir kisveye büründürülerek mezhepleşmenin yolu güçlendirilmiştir. Elbette meselenin sosyolojik, psikolojik, siyasi, ekonomik ve kültürel farklılıkları ilgilendiren yönü vardır. Ancak Arap kabilelerinin İslâm öncesinden beri çekişmeleri, tarihi, sosyolojik ve psikolojik üstünlük girişimleri, Müslümanların birbirleri ile savaşmalarına neden olmuştur. Söz konusu savaşlar sırasında ve sonrasında yaşanan hadiseler, kimlik arayışlarına bir payanda olarak din alanına çekilmek suretiyle naslarla güçlendirilmek istenmiştir. Bu konulardan biri de günah meselesidir.⁵

Kur'an-ı Kerim'de büyük ve küçük olarak taksimata tabi tutulan günahla ilgili; küçük günah işleyenlerin bu günahlarının affi meselesi, tartışılan hususlar arasında bulunmaktadır. Bu hususta Kur'an'da "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz"⁶ ve "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalanları (diğer günahları) ise dilediği kimseler için bağışlar"⁷ âyetlerinden hareketle; kü-

³ Cihat Tunç, "Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 23 (1978), 327-328.

⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-şâhih, nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001) "İman", 36; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, el-Câmi'u's-sahîh, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56) "İman", 116.

⁵ Mehmet Dalkılıç, "İslâm'ın İlk Asrında Meydana Gelen Siyasi Olayların Mezhepleşmeye Etkisi", Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler II (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 262.

⁶ en-Nisâ 4/31.

⁷ en-Nisâ 4/48.

çük günahların affedilmesinin büyük günahlardan sakınmaya mı bağlı olduğu yoksa büyük günahlardan sakınmaya bağlı olmadan Allah'ın dilemesine mi bağlı olduğu, Allah'ın dilemesinin büyük günahları da kapsayıp kapsamayacağı ve büyük günahlardan sakınıldığı takdirde Allah Teâlâ'nın küçük günahları affetmesinin zorunlu olup olmadığı hususu başlangıçta Ehl-i Hadis; ilerleyen süreçlerde ise Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında tartışma konusu olmuştur. Aynı şekilde Hâriciler, Mürcie ve özellikle Mu'tezile mezheplerinin ileri sürdükleri görüşlerle büyük günahından tövbe etmeyen bir kimsenin günahının bağışlanıp bağışlanmayacağı hususu da tartışma konusu haline getirilmiştir. Bu makalede Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında yaşanan bu tartışmalar ve fikir ayrılıklarının nedenleri, Ahmed el-Mar'aşî'nin "*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*" adlı risalesi üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede öncelikle Ahmed el-Mar'aşî'nin hayatı ve "*Hâşiyetü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*" adlı eseri hakkında kısaca bilgi verilecek, ikinci bölümde araştırma konusunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla günah ile ilgili âyetler ve farklı rivayetler söz konusu edilecektir.

1. Ahmed el-Mar'aşî'nin Hayatı ve "*Hâşiyetü'l-Akâidi'n-Nesefiyye*" Adlı Eseri

Yaşadığı dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilmi ve kültürel hayatı bakımından önemli bir yere sahip olduğu değerlendirilen Ahmed el-Mar'aşî'nin hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Mar'aşî'nin kaleme aldığı eserlerde de kendi hayatı hakkında kayda değer bir bilgi bulunmamaktadır.⁸ Debbağzâde Ahmed Efendi ismiyle de anılan Mar'aşî'nin, mevcut kaynaklarda doğum tarihi belirtilmemiştir. Kaynaklarda verilen bilgilere ve yazdığı eserlere göre müderris bir âlim olduğu anlaşılan Ahmed el-Mar'aşî, Sünbülzâde Müftü Esad Efendi'den sonra Maraş'ta müftülük yapmış ve 1165/1752 yılında Maraş'ta vefat etmiştir.⁹

⁸ Mustafa Keskin, İlk Dönem İtikadi ve Siyasi Mezheplerin İnsan Fiilleri ve İhtiyar Anlayışı Mar'aşî'nin Risâle-i Münciye Örneği (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022), 47.

⁹ Recep Dikici, "Ahmed Efendi (Debbağzade)", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, ed. İbrahim Solak (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, 2017), 1/104; Keskin, İnsan Fiilleri, 48.

Kaleme aldığı eserlerden hareketle uzun yıllar ilim tahsil ettiği, pek çok âlimden ders okuduğu ve talebe yetiştirdiği anlaşılan Mar'aşî, özellikle mezhepler tarihi, kelâm, tefsir, mantık ve kıraat gibi farklı ilim dallarında yirmiye yakın eser kaleme almıştır. Mar'aşî'nin, çalışmamıza konu olan İran İslâmî Şûra Meclisi Kütüphanesi'nde (Parlamento Kütüphanesi) IR30661 sertifika numarasıyla kayıtlı "*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*" adlı yazma eseri, mecmuanın 8b-21a varakları arasında kayıtlıdır. Eserin nispesi, Ahmed Mar'aşî Debbâğî (11-12. Asır) olarak ifade edilmektedir.¹⁰ Eserde büyük ve küçük günah konusunda özellikle küçük günahların affı hususunda Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında ortaya çıkan tartışmalar konu edilmektedir. Aynı kütüphanede Mar'aşî'ye nispet edilen "*Risâle fi'nnizâ' beyne Ehli's-Sünne ve'l-Mu'tezile*" adında başka bir eser daha kayıtlı görünmektedir. 10-9335 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunan bu eserin de aynı şekilde mecmuanın 8-21 varakları arasında bulunduğu kaydedilmiştir. Ancak eserin başlığı ile içeriği uyuşmamaktadır. Nispeti, Ahmed b. Muhammed Mar'aşî Debbâğî (1165 h.) olarak gösterilen bu eserin künyesinin kütüphane kaydı yapılırken 184 varaktan oluşan yazma halindeki bir şiir kitabına sehven verildiği kanaatindeyiz.

Mar'aşî'nin "*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*" adlı eseriyle aynı konuyu ele aldığı, "*Risâle fi beyân-i kavlihi Teâlâ 'İnnallâhe lâ ya'firu en yüşrake*" adıyla, Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlid Efendi Bölümü, 448'de mecmuanın 10-16 varakları arasında nesih yazıyla yazılmış başka bir eseri kayıtlı bulunmaktadır.¹¹ Ancak yaptığımız araştırma sonucuna göre başı sonu belli ve daha küçük olan bu eserin, Mar'aşî'nin "*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*" adlı eserinin farklı bir nüshası olmadığı ve eserin ilk hali olduğu değerlendirilmektedir.

Aslında bu iki nüsha ya da eserin aynı kitap olduğu halde iki

¹⁰ Keskin, İnsan Fiilleri, 57.

¹¹ Dikici, "Ahmed Efendi (Debbağzade)", 1/34; Keskin, İnsan Fiilleri, 57.

farklı ibraze¹² olduğu görülmektedir. Müellif, daha önce yazdığı “*İnnallâhe lâ ya’firu en yüşrake*” adlı eserine daha sonra bazı ifadeleri eklemiş, bazılarını ise çıkarmış ve değiştirmiştir. Bu nedenle her nüsha bağımsız bir eser olarak da ele alınabilir. Müellif, “*Hâşiyetü’l-akâidi’n-Nesefiyye*” adlı nüshayı Kazasker Abdullah Efendi’ye (muhtemelen Osmanlı Şeyhülişlâmı ve Anadolu Kazaskeri Ebezâde Abdullah Efendi) (ö. 1126/1714) ithaf etmiştir.¹³ Bu nüsha diğerine göre ilaveleri olduğu için ikinci ibraze ve eserin son hali olduğu değerlendirilmektedir.

Müellif, “*İnnallâhe lâ ya’firu en yüşrake*” adlı eserini Sultan Mehmed’e (Sultan IV. Mehmed) (1648-1687) ithaf etmiştir.¹⁴ Yorumlar bu nüshanın haşiyesinde yer alırken diğer nüshada yorumlar metnin içine yazılmıştır.

2. Konunun Zemini: Günah Kavramının Tanımı ve Kısımları (Büyük ve Küçük Günah)

Türkçe’de kullanılan “günah” kelimesi, Farsça kökenli bir kavram olup, “*Allah’ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini suç*”,¹⁵ “*yönelmek, meyletmek, herkesin vicdanını inciten iş ve sorumluluk*”¹⁶ gibi manalara gelmektedir. Kaynaklarda Arapça, “*cnh*” kökünden geldiği de belirtilen bu kavram “*sakinca, meyletmek, yanaşmak, ayrılmak, eğilmek, sapmak ve ilgisini çekmek*” gibi manaları da içermektedir.¹⁷ “*Lâ cunâha ‘aleykum (size bir günah yoktur)*”¹⁸ âyetinde

¹² İbraze, yazarın kitabını yeniden incelediği, düzelttiği, sildiği ve ekleme yaptığı kitabın yeni halidir.

¹³ Ahmed el-Mar’âşi Debbâğî, *Hâşiyetü’l-akâidi’n-Nesefiyye* (Tahran: İran Meclis Kütüphanesi, Yazma Eserler Kataloğu, IR30661), vr. 9a.

¹⁴ Ahmed el-Mar’âşi Debbâğî, *Risale fi beyân-i kavlihi Teâlâ “innallâhe lâ ya’firu en yüşrake*” (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hâfid Efendi Bölümü, 448), vr. 11a.

¹⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: y.y., 1970), 357.

¹⁶ Ömer Faruk Harman, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/278; Ali Köse, “Günah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/285; Osman Oral, “Mâtürîdî’de Büyük Günah ve Şefaatin Hikmeti”, *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2017), 25.

¹⁷ Tuğba Demir, *Mâtürîdî’ye Göre Günahların Affı* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020), 12.

¹⁸ el-Bakara 2/236.

olduğu üzere “*ism*” kelimesinin Hakk'tan ayrılan insanları ifade etmek için “*cünah*” (günah) şeklinde kullanıldığını belirten İsfahâni, her “*ism*”in “*cünah*” (günah)¹⁹ olarak isimlendirildiğini belirtmiştir.²⁰

Arapça'da günah kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “*ism*” kelimesi, büyük ve küçük günahların hepsini ifade etmektedir. Türkçe'de bu manada “*suç*” kelimesiyle ifade edilen günah, hukuki açıdan; “*hukuk nizamı içinde kendisine müeyyide olarak ceza konulmuş fiil*” şeklinde tanımlanmaktadır.²¹ Kur'an'da günahı ifade etmek için “*ism*” kelimesinin dışında “*cürm, hatie, şirk, dalâlet, tuğ-yân, isyan, fucur, fisk, küfür ve nifak*” gibi kavramlar da kullanılmaktadır.²²

Günahlar bizzat Kur'an-ı Kerim'de büyük (kebîre) ve küçük (sağîre) olarak bir ayırma tabi tutulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de “*ism*” kelimesinin dışında kullanılan “*cürm, hatie, şirk, dalâlet, tuğ-yân, isyan, fucur, fisk, küfür ve nifak*” kavramlarının bazıları kebîreyi, bazıları da sağîreyi ifade eder.²³ Kur'an'da geçen “*lemem ve seyyie*” kelimeleri sağîreye,²⁴ diğer bir ifade ile kabahate; “*zenb (çoğulu zünüb)*” kelimesi de kebîreye işaret etmektedir. Kebîre kelimesinin çoğulu olan kebâir de Kur'an'da büyük günah anlamında çoğul haliyle kullanılmıştır.²⁵ Kur'an'da bu hususta şöyle buyrulmaktadır: “*Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz*”.²⁶ “*Onlar öyle kimselerdir ki büyük günahlardan ve hayasızlıktan sakınırlar...*”.²⁷

¹⁹ Râgıb İsfahâni, Müfredâtü elfâzi'l-Kurân, thk. Safvan Adnan Dâvudi (Şam: Daru'l-Kalem, 2009), 207.

²⁰ Mustafa Keskin, “Büyük Günah Meselesi ve Doğal Afetlerde İhmali Bulunanların Dini Durumu”, Asead 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ed. Sevil Piriyeve Karaman (Ankara: Astana Yayınları, 2023), bk. 16-18.

²¹ Tunç, “Büyük Günah Meselesi”, 325.

²² Hakan Uğur, “Büyük Türk Müfessir İmam-ı Maturidi'nin Te'vilat'ında Büyük Günah Kavramı”, III. Uluslararası Hamza Nigari Türk Dünyası Kültürel Mirası Sempozyumu, ed. Fariz Halilli - Metin Hakverdioğlu (Şamahı: y.y., 2017), 679.

²³ Uğur, “Büyük Günah Kavramı”, 679.

²⁴ Kâdî Abdülcebbâr, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/524.

²⁵ Tunç, “Büyük Günah Meselesi”, 326.

²⁶ en-Nisâ 4/31.

²⁷ eş-Şûrâ 42/37.

“Ki onlar, ufak tefek kusurlar dışında, büyük günahlardan ve hayâsızca davranışlardan kaçınırlar...”²⁸

Mu'tezilî âlimlerden Kâdî Abdülcebbâr (ö. 415/1025) günahların büyük ve küçük olarak ayrılması hususunda ümmetin ittifak halinde olduğunu ve kulların fiillerinin (ef'âl-i ibâd) açık bir şekilde büyük günah (kebîre) ve küçük günahı (sağîre) içerdiğini ifade etmektedir.²⁹ Mu'tezilî âlimler günahın büyük ya da küçük olabileceği hususunda; “Bu öyle bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş”³⁰ ve “Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır”³¹ gibi âyetleri delil göstermişlerdir.³²

Kebîre sözlükte, “maddi veya manevi bakımdan büyük olmak” manasına gelen kebr (kiber) kökünden türemiş olan bir isimdir.³³ “Büyük günah” anlamında kullanılan Arapça “kebîre” kelimesi, “dinen yasaklandığı (haram oluşu) konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevi veya uhrevi ceza öngörülen davranış” şeklinde tanımlanmaktadır.³⁴ “Şâri'nin (kanun koyucu) ceza vereceğini özel olarak zikrettiği günah” olarak da tanımlanan büyük günahı (kebîre) Teftâzânî (ö. 792/1390), “dinin ciddiye alınmadığını hissettiren günah” olarak tanımlamıştır.³⁵ Büyük günah işleyen kimseler için kullanılan “mürtekib-i kebîre”, Allah Teâlâ'nın kâfirlere nispet ettiği fisk, fücür ve zulüm gibi kavramlarla ifade edilmiş ve bundan dolayı küfür, büyük günah sahibinin (mürtekib-i kebîre) de bir vasfı olmuştur.³⁶

Büyük günahların dışında kalan çirkin davranışlara ise

²⁸ en-Necm 53/32.

²⁹ Abdülcebbâr, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, 2/524.

³⁰ el-Kehf 18/49.

³¹ el-Kamer 54/53.

³² Abdülcebbâr, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, 2/524.

³³ Adil Bebek, “Kebîre”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/163.

³⁴ Bebek, “Kebîre”, 25/163; Seyyid Şerif Cürçânî, Mu'cemü't-ta'rifât, thk. Muhammed Sîdik Münşavi (Kahire: Darü'l-Fazile, 816), 153.

³⁵ Sa'deddîn Teftâzânî, el-Makâsîd Kelâm İlminin Maksatları, çev. İrfan Eyibil (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 702.

³⁶ Ebû Mansûr Mâtürîdî, Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 629.

“sağire” (küçük günah) denmiştir. Kur'an'da daha çok “*zenb, ism, fisk ve isyan*” kelimeleriyle ifade edilen günahın büyük ve küçük olabileceği de belirtilmektedir.³⁷ Buradan hareketle İslâm geleneğinde de günahlar büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ancak küçük günahlar “büyük günahların dışında kalan kötü davranışlar” olarak tanımlandığı ve sayılarının büyük günahlara nazaran çok daha fazla olduğu gerekçesiyle âlimler araştırmalarını ve tartışmalarını daha çok büyük günahların tespiti ve büyük günah sahibinin dinî durumu hakkında yoğunlaştırmışlardır. Bu nedenle küçük günahların nelerden ibaret olduğunun büyük günahların tespitine bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de, işlenen günahlar büyük ve küçük olarak bir ayırımı tabi tutulmakla birlikte hangi fiillerin büyük günah hangilerinin de küçük günah olduğu belirtilmemiştir. Ancak büyük günahların neler olduğu Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Muhtelif hadis kaynaklarında kebâir (büyük günahlar) olarak bahsedilen büyük günahların başında, “*Allah'a ortak koşmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, dürüst kadınları iffetsizlikle suçlamak, sihir ve büyü yapmak, düşmanla karşı karşıya gelindiğinde savaştan kaçmak*”³⁸ zikredilmiştir. Kur'an'da yasaklanan; “*sıla-i rahimi terk etmek, koğuculukta bulunmak, zina etmek veya ona aracılık yapmak, domuz eti yemek, ibadet için gereken temizliğe uymamak, hırsızlık yapmak, içki içmek, yalan yere yemin etmek, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek veya azabından emin olmak, yapılan anlaşmayı bozmak*”³⁹ gibi fiillerle birlikte genel olarak işlenilmesi farz veya yapılması haram olarak nitelenen ilâhî emirlerin ihlâl edilmesi de kebîre (büyük günah) sayılmıştır.⁴⁰

Büyük günahların nelerden ibaret olduğu ve sayısı konusun-

³⁷ Bebek, “Kebîre”, 25/163.

³⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî (Beyrut: y.y., 1405/1985) 2/201, 214; Müslim, Sahih “İman”, 145.

³⁹ İbn Hacer Heytemî, ez-Zevâcir ‘an İktirâfîl-kebâ’ir (Beyrut: y.y., 1988), 1/6-10.

⁴⁰ Adil Bebek, “Günah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/283.

da rivayet edilen hadisler farklılık arz etmektedir. Bu hususta İslâm âlimleri arasında da fikir birliği bulunmamaktadır. Büyük günahların sayısını yedi yüze kadar çıkarırlar dahi olmuştur. Fakat büyük günahların içerisinde şirkin en büyük günah olduğu hususu ittifakla kabul görmüştür. Ayrıca küfürde olduğu gibi tövbe etmeden asla affedilmeyecek bir günah olan şirkin cezasının ebediyen cehennemde kalmayı gerektirdiği belirtilirken bu günahtan kurtulmanın ve tövbe etmenin yolunun da hak dini benimsemek olduğu ifade edilmektedir.⁴¹

Kur'an-ı Kerim'de niteliği ve sayısı açıkça belli olmayan büyük günahların tespiti ve nelerden ibaret olduğu hususunda âlimler farklı yaklaşımlarda ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Mu'tezile âlimleri, beş esas içerisinde ele aldıkları büyük günahı, “-ister hakiki ister takdiri olsun- failinin cezası, sevabından daha çok olan fül olarak”; küçük günahı ise “-ister hakiki ister takdiri olsun-failinin sevabı cezasından daha çok olan fül” olarak tanımlamıştır.⁴² Zemahşeri'ye (ö. 538/1144) göre günahların büyük veya küçük olarak nitelenmesi “ya taate ya günaha ya da bu taat ve masiyeti işleyeninin aldığı karşılığa” göredir.⁴³

Abdülcebbar, “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimse için bağışlar”⁴⁴ anlamındaki âyette “bunun dışında kalan” ifadeyle küçük günahların kastedildiğini ve ma'siyetler içerisinde büyük günah (kebîre) olduğu gibi küçük günahların (sağîre) da bulunduğunu ifade etmektedir. Abdülcebbar bu konuda, “eğer aklın verdiği hüküm terkedilecek olursa bütün günahların büyük olmasına

⁴¹ Bebek, “Günah”, 14/283; Bekir Topaloğlu, “Allah'a İman”, *İslâm'da İnanç Esasları* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2018), 83-86.

⁴² Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/522.

⁴³ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî Zemahşeri, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmidit-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, çev. Abdülaziz Hatip (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 2/2/114.

⁴⁴ en-Nisâ 4/48.

kesin hükmetmiş oluruz” demektedir.⁴⁵

Mu'tezile'den Ebû Hâşim (ö. 321/933); “*aklen biliyoruz ki, bir dirhemi çalmak on dirhemi çalmakla aynı olmaz. Bunların biri büyüktür, diğeri küçüktür*” demektedir. Bağdat Mu'tezilesi'nden Cafer b. Harb, (ö. 236/850), “*her kasıtlı/maksatlı işin büyük günah*” olduğunu ifade etmiştir. Bu düşüncenin Mu'tezile'nin seleflerinden bazılarına ait olduğunu ifade eden Abdülcebbâr, bu düşüncüyü doğrulayan şer'i bir delil bulunmadığı halde büyük ve küçük günahın sevap ve ıkâb miktarına göre belirlendiği hususunda şer'i bir delil olduğunu, dolayısıyla bu düşüncenin doğru olmadığını belirtmektedir. Ayrıca “kasıtlı/maksatlı bir işin” hem büyük hem de küçük günah olmasının da mümkün olduğunu ifade etmektedir. Zira Abdülcebbâr'a göre bir kasıt olmadığı durumda da küfür küfürdür. Aynı durum büyük günah için de geçerlidir. Burada günahın büyük olması ya da küçük olması konusunda kastın bir tesiri yoktur.⁴⁶

Hâriciler'e göre bütün günahlar büyük olarak nitelendirilmektedir. Zira onlara göre ilâhî emirlere aykırı olan bütün fiiller büyük günah kapsamına girer. Bu konuda Hâriciler gibi düşünen Sünnî alimlerin olduğu rivayetleri de bulunmaktadır.⁴⁷

İmam Eş'arî (ö. 324/935-36), Bâkılânî (ö. 403/1013), İbn Fûrek (ö. 406/1015) ve Ebû İshak el-İsferâyîni (ö. 418/1027) gibi mütekaddimîn devri Eş'ariyye kelâmcıları, “*ilâhî emirlerle bağdaşmayan her tür davranış*” büyük günah kapsamında değerlendirmekle birlikte bunların bir kısmını diğerlerine oranla küçük kabul etmişlerdir. Ancak onlara göre hiçbir günah küçük sayılamayacağından büyük günahların sayısını ve niteliklerini belirlemek mümkün değildir.⁴⁸

Mu'tezile'de olduğu gibi Mâtürîdiyye kelâmcıları ile müteahhir dönem Eş'ariyye âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne göre “*dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevi*

⁴⁵ Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/256.

⁴⁶ Abdülcebbâr, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, 2/526.

⁴⁷ Bebek, “Kebîre”, 25/163.

⁴⁸ Bebek, “Kebîre”, 25/164; Heytemî, ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâ'ir, 1/5.

veya uhrevi ceza öngörülen füller” büyük günah kabul edilmektedir. Dolayısıyla bütün günahların kebîre statüsünde kabul edilmesi naslara aykırı bulunmuştur.⁴⁹

3. Günahların Affı

Gerek büyük günahların gerekse küçük günahların affı konusunda da İslâm âlimleri ve mezhepler arasında çeşitli tartışmalar ve fikir ayrılıkları meydana gelmiştir.⁵⁰ Büyük günahla ilgili tartışmalar genel olarak; tövbe etmeden affedilip affedilemeyeceği ve büyük günah sahibinin tövbe etmeden vefat etmesi durumunda ahiretteki durumunun ne olacağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Küçük günahlar konusunda ise bu günahların affının büyük günahlardan sakınmak suretiyle silinip silinmeyeceği, küçük günahların silinmesinin büyük günahtan sakınmaya mı yoksa Allah’ın meşietine mi bağlı olduğu, kişi büyük günahlardan sakınmasa ve tövbe etmese bile işlediği küçük günahlarının affedilip affedilemeyeceği durumu ile büyük günahlardan sakınanların işlemiş olduğu küçük günahlarına karşı ceza vermenin caiz olup olmadığı tartışma konusu olmuştur.

Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında özellikle küçük günahların affının neye göre gerçekleşeceği ve bu günahlara ceza verilmesinin kimler için geçerli olduğu hususunda yaşanan tartışmalarla ilgili Ahmed el-Mar'aşî, bir risâle kaleme almıştır. “*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*” adlı risâlenin başlığından “Akâidü'n-Nesefiyye” üzerine yazılan bir haşiye olduğu anlaşılmalı birlikte Mar'aşî, risâlesinde Nesefî'den hiç söz etmemektedir. Bilakis bu konuda aktardığı fikirler, Teftâzânî'nin “Akâidü'n-Nesefiyye” üzerine yazdığı “Şerhu'l-Akâid” adlı eserinde geçen bir ifadesi üzerine İsmâüddin ve Hayâlî'nin yaptığı tartışmalar üzerinedir. Mar'aşî, Ehl-i Sünnet ile

⁴⁹ Bebek, “Kebîre”, 25/164; Heytemî, ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâ'ir, 1/6-10; Mehmet Dalkılıç, 101 Soruda İslam Mezhepleri (İstanbul: Duruş Yayınları, 2022), 53-57, 137-139.

⁵⁰ Mesela bk. Mehmet Dalkılıç, “Eş'ari'ye Göre Mürcie Mezhebinin Görüşleri ve Mürcie Fırkalarının Ayrılık Noktaları”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 (2004), 90.

Mu'tezile'nin meseleye yaklaşımını ve delillerini ortaya koyarken hakikat olanın Ehl-i Sünnet'in yaklaşımı olduğunu aklı ve nakli delilleriyle izaha çalışmıştır. Biz de bu makalede konuyla ilgili bütün mezheplerin tartışmaları ve yaklaşımları yerine Mar'aşî'nin, "*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*" adlı risâlesi örneğinde meselenin Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında nasıl tartışıldığını ve Mar'aşî'nin günah anlayışını izah etmeye çalıştık. Burada önemli bir husus hatırlatılmalıdır. O da şudur: Büyük günah tartışmaları konunun özelliği gereği daha çok kelâmcıların tartışmalarında yer almıştır. Elbette konunun ortaya çıkmasının temel nedenleri, sosyoloji veya politik tercihler sonucu ortaya çıkan olumsuz durumlardır. Tarihte birçok konuda tarafların önce tercihlerini yaptıkları ve sonra bu görüşlerine dini deliller aramaya başladıkları bilinen bir durumdur. Bu yüzden araştırmamızda İslam mezhepleri tarihi araştırmalarında temel esaslardan biri olan fikir-hadise irtibatı göz ardı edilmemekle birlikte konunun tabiatı gereği kelâm alanındaki tartışmaları nakletmeyi zorunlu hale getirdiği de bir gerçektir.

3.1. Büyük Günahların Affı

İslâm mezhepleri arasında günah konusunda yaşanan tartışmaların çoğu, büyük günah işleyen bir kimsenin dünyada iken ne ile isimlendirileceği ve tövbe etmeden ölmesi durumunda ahiretteki durumunun ne olacağı hususu olmuştur. Mezheplerin iman tanımlarıyla doğrudan ilgili olan bu husus ciddi fikir ayrılıklarına yol açmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de geçen "*Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz*"⁵¹ anlamındaki âyetin hükmü hususunda görüş birliği içinde olan İslam âlimleri, şer'an ve dinen bağışlanması caiz olmayan şirk günahının "*Allah'ın affetmesi akıl yönünden acaba caiz midir, yoksa değil midir*" konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı âlimler, affedilmesi sem'î ve şer'î delillerle bilinen şirkin affedilmesinin aklen caiz olduğu düşüncesinde iken bazıları bunun

---

⁵¹ en-Nisâ 4/48.

mümkün olmadığı düşüncesine sahip olmuşlardır.⁵²

Allah'ın şirk günahını affetmesinin aklen mümkün olmadığını ileri süren Teftâzânî bu durumu şöyle izah etmektedirler:

“İyi ile kötü arasında fark görmek hikmetin gereği ve hükmüdür. Küfür (şirk), işlenen cinayetlerin ve günahların en büyüğüdür. Diğer yandan kafir, küfrün hak ve doğru olduğuna inanmakta ve bu günahın bağışlanmasını talep etmemektedir. Bu nedenle kafirin affedilmesi hikmete de uygun değildir”.⁵³

Şirk dışındaki günahları işleyen kimseler hakkında Ehl-i Sünnet âlimleri genel olarak “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar”⁵⁴ âyetinin affa delaletini dikkate alarak, “ister tövbe etsin ister etmesin” Allah Teâlâ dilerse dilediği kişinin günahını bağışlayacağı yönünde fikir beyan etmişlerdir. Ehl-i Sünnet'in bu düşüncesini destekleyen başka âyet ve hadisler de bulunmaktadır.⁵⁵ Ehl-i Sünnet âlimleri “bağışlar” ifadesiyle sadece küçük günahları değil şirkin (küfrün) dışında kalan büyük ve küçük bütün günahları bu âyetin şumulüne dahil etmişlerdir.

Büyük günah işleyen kimsenin dinî statüsü hakkında diğer mezheplerde olduğu gibi Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet'in fikrine katılmayan Mu'tezile âlimleri bu tür âyet ve hadisleri küçük günahlara ve daha sonra tövbe edilen ve pişmanlık duyulan büyük günahlara tahsis etmektedirler.⁵⁶ Bu konuda Mu'tezile âlimlerinin birinci olarak ileri sürdüğü deliller “Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz onlar için, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır”,⁵⁷ “Kim bir

⁵² Sa'deddin Taftazânî, Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-akâid) (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 214.

⁵³ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 214.

⁵⁴ en-Nisâ 4/48.

⁵⁵ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 216.

⁵⁶ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 216; Mehmet Dalkılıç, "İslam Mezheplerinin "Oteki Algılayışı" Bağlamında Türk Düşünürlerinin Evrensel Kültüre Katkısı", 6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, (Ankara: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2009), 5/2188.

⁵⁷ en-Cin 72/23.

*mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir*⁵⁸ âyet-i kerîmeleridir.

Bu hususla ilgili Teftâzânî, Mu'tezile'ye şöyle cevap vermiştir:

“Bu gibi naslardaki hükmün umumi olduğu kabul edilse bile, bunlar vücuda değil, vukua delalet eder. Allah'ın kebare sahibini Cehennemde yakması mümkün ve vakidir ama mutlaka şart ve zaruri değildir. Kaldı ki, af konusunda da pek çok nas vardır. O sebeple, affa uğrayan günahkarları, vaîd ve tehdidin şumulünden istisna etmek gerekir”.⁵⁹ Allah Teâlâ; “*Benim katımda söz değişmez; ben kullara asla zulmetmem*”⁶⁰ buyurmuştur. Eş'ariler de Allah Teâlâ'nın vaîdinden ve tehdidinden caymasının kerem ve fazilet olduğu düşüncesindedirler.⁶¹

Mu'tezile'nin ikinci olarak ileri sürdüğü delil şu şekildedir:

“Günahkâr kişi, günahından dolayı cezalandırılmayacağını bilirse; bu, onun günah üzerinde olmasını takrir ve tasvip etmek, başkasını da o günahı işlemeye teşvik etmek manasına gelir. Bu ise peygamber göndermedeki sır ve hikmete aykırı olur”.⁶²

Mu'tezile'nin bu düşüncesine karşı da şöyle cevap verilmiştir:

“Affi caiz ve mümkün görmek “ceza görülmeyecektir” anlamına gelmez. Bu konuda kesin bir kanaat ortaya çıkmaz. Çünkü vaîd ve tehdit konusundaki naslar son derece korkutucudur ve her bir şahsa göre azabın vaki olacağı ihtimalini kuvvetlendirmektedir”.⁶³

Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen kimseye Hâricîler'in aksine kafir denilemeyeceği gibi Mürcie'nin aksine mümin de denilemez.⁶⁴ Büyük günah işleyen kimse tövbe etmediği sürece fâsıktır.⁶⁵ İmamı Azam'a göre ise bir kimse helal kabul etmedikçe işlediği günah bü-

⁵⁸ en-Nisâ 4/93.

⁵⁹ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 216.

⁶⁰ Kâf 50/29.

⁶¹ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 216.

⁶² Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 216-217.

⁶³ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 217.

⁶⁴ Ebu'l-Muîn Nesefî, *Bahru'l-keîâm* (Şam: Mektebetü Daru'l-Ferfûr, 1421), 160.

⁶⁵ Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 620; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, haz. Mehmet Dalkılıç, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 62; Ya'kûb Bin Abdülatîf, *İslâm Mezhepleri ve Kelâmı*, haz. Halil İbrahim Bulut- Nurettin Gemici- Ramazan Tarık (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019, 115.

yük bile olsa ona kâfir ya da münafık denilemez. Böyle bir kişi fâsık olarak nitelendirilse de gerçek mümin kabul edilir.⁶⁶ Ebu'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115) de mümin bir kimseye kâfir denilemeyeceğini âyet ve hadislerle izah etmektedir.⁶⁷

Kâdî Abdulcebbar'a göre fâsık bir kimsenin tövbe etmedikçe Allah'a ve Peygamberine inanmış olması yeterli olmadığından, büyük günah sahibi fâsık, ebedi olarak cehennemde kalmak suretiyle hak ettiği cezayı çekecektir.⁶⁸ Mu'tezile'nin kurucu imamı Vâsıl b. Atâ'ya (ö. 131/748) göre bu kimsenin azabı kâfirlerin azabından daha hafif olacaktır.⁶⁹ Genel olarak Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen kimse tövbe etmeden öldüğü takdirde fâsık olarak cehenneme girer. Çünkü ilkeleri gereği büyük günahattan sakınan bir kimsenin küçük günahları zaten affedilmiştir. Büyük günah işleyen kimse de tövbe ettiği takdirde cehenneme girmeyecektir.⁷⁰

Mu'tezile âlimleri, büyük günah işleyen kimselere, Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen habisîn ve habisât (kötü erkekler ve kötü kadınlar) için kullanılan isimleri vermenin daha uygun olduğu düşüncesinde oldukları için fâcir ve fâsık isminin günahkâr mü'minler için kullanılmasının daha şık olduğunu savunmaktadırlar.⁷¹ Mu'tezile, büyük günah işleyen kimseyi tövbe etmediği sürece fâsık olarak nitelemek suretiyle, inkâr edenle günahkârı ayırmış-

⁶⁶ Beyazîzâde Ahmed Efendi, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 39; Yusuf Ziya Yörükân, *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*, haz. Turhan Yörükân (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 203; Ebû Hanife, *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri*, ed. Mehmet Kılıç, çev. Mustafa Öz (İstanbul: İFAV Yayınları, 1992), 49; Aliyyül-Kâri, *İmam Azam Fıkh-ı Ekber Aliyyül-Kâri Şerhi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 176.

⁶⁷ Nesefî, *Bahru'l-keîâm*, 160-162; Ebu'l-Muîn Nesefî, *et-Temhîd fî usulî'd-dîn*, thk. Muhammed Abdurrahman Sâğûl (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2006), 147-154; Ebu'l-Muîn Nesefî, *Tebşiratü'l edille fî usulî'd-dîn*, thk. Muhammed Enver Hâmid İsâ (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2011), 1075-1103.

⁶⁸ *Abdulcebbar, Şerhu'l-Usulî'l-Hamse*, 2/574.

⁶⁹ Şehristânî, *el-Mülel ve Nihal*, 62; İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. Mustafa Saim Yeprem (Ankara: TDV Yayınları, 2015), 108.

⁷⁰ *Durhasan Çelik, Eş'arî Kelamında Günahların Affı (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019)*, 62.

⁷¹ Osman Aydın, *Doğuşundan Büyük Selçuklulara Mu'tezile Ekolü: Tarihi ve Öğretisi* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 244.

tır.⁷²

Teftâzânî'ye göre küçük günahlardan dolayı azaba uğramak mümkün ve caiz olduğu gibi Allah Teâlâ'nın, "*helal sayılarak işlenmemesi şartıyla*" büyük günahları bağışlaması da mümkün ve caizdir. Çünkü işlenen bir günahı helal saymak, yalanlama anlamına gelir ve kalpteki tasdike aykırıdır. Bu da küfürdür. Bu kimseler mümin kabul edilmez ve cehennemde ebedi kalırlar. Bunun dışında, "*İnsanlardan bazıları da vardır ki inanmadıkları halde 'Allah'a ve âhiret gününe inandık' derler*"⁷³ âyetinde olduğu gibi büyük günah işleyen müminler, büyük günah işleyen kâfirlerden istisna edilmiştir.⁷⁴

3.2. Küçük Günahların Affı

Küçük günahların affıyla ya da onlara ceza verilmesiyle ilgili Ehl-i Sünnet âlimleriyle Mu'tezile'den bazı âlimler arasında fikir ayrılıkları meydana gelmiştir. Bu fikir ayrılıklarının temelinde, Nisa suresi 31 ile 48. âyetlere yüklenen anlamlar olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bir taraftan; "*Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar*"⁷⁵ buyrulurken diğer bir âyette "*eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz*"⁷⁶ buyrulmaktadır. İşte bu iki ayetin delalet ettiği husus tartışmanın odak noktası olmuştur. Buna göre acaba küçük günahların bağışlanması büyük günahlardan sakınmaya mı bağlıdır yoksa Allah Teâlâ'nın meşîetine mi bağlıdır? Diğer taraftan büyük günahlardan sakınan kimsenin işlediği küçük günahlarına karşı ceza uygulanması caiz midir yoksa değil midir?

İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), Allah Teâlâ'nın âyet-i kerîmede "*büyük günahlardan sakınıldığında diğerlerini affedeceğini*" zikret-

⁷² Bayram Çınar, 2, "Kelâmda Büyük Günah Tartışmaları", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/20 (Temmuz 2021), 621.

⁷³ el-Bakara 2/8.

⁷⁴ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 218-219.

⁷⁵ en-Nisâ 4/48.

⁷⁶ en-Nisâ 4/31.

miş olmakla birlikte “büyük günahlardan sakınılmadığı” takdirde hükmün ne olacağını açıkça beyan etmediğini ifade etmektedir. Yani bu âyette ya da başka herhangi bir âyette günahlardan sakınılmadığı takdirde günahların affedilmeyeceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durum Allah’ın meşîetine bağlı olup Allah Teâlâ dilerse bu günahlara karşılık ceza verir dilerse de bunları bağışlar. Mâtürîdî’ye göre kişi Allah’a şirk koştuktan kaçınırsa şirkin dışında kalan diğer günahlar Allah’ın dilemesi ve bağışlamasıyla affedilecektir. Ancak bu bağışlama Allah’ın dilemesine bağlı olduğu için Allah Teâlâ, dilerse affedecek dilerse de affetmeyip azap edecektir.⁷⁷

Teftâzânî, küçük günah işleyen kişinin, büyük günahlardan ister sakınsın ister sakınmasın “küçük günahlarından dolayı ceza görmesinin caiz olduğu” kanaatindedir.⁷⁸ Çünkü bu günahlar, “Bunun (şirkin) dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar”;⁷⁹ “Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş”⁸⁰ gibi âyetlerin şumulüne girer. Son âyetteki “zabl” (ihsa) sadece sorguya çekmek ve yapılanın karşılığını vermek içindir. Bu konuda başka âyet ve hadisler de vardır.⁸¹

Eş’ari’ye göre küçük günahların bağışlanması konusunda Mu’tezile içerisinde üç farklı fikir ileri sürülmüştür. Bazılarına göre, büyük günahlardan sakınıldığı takdirde Allah Teâlâ, ikram olarak küçük günahları bağışlar. Bazıları, küçük günahların, büyük günahlardan sakınan kimselere bir hak olarak bağışlanacağını ileri sürmüştür. Bazılarına göre ise küçük günahlar da büyük günahlar-

⁷⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandi Mâtürîdî, Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar yayınları, 2016), 3/3/169-171; Mâtürîdî, Kitabü’t-Tevhid, 620; Ahmet Ak, Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 90.

⁷⁸ Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.9b; Taftazânî, Şerhu’l-akâid, 217.

⁷⁹ en-Nisa 4/48.

⁸⁰ el-Kehf 18/49.

⁸¹ Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.9b; Debbâğî, Risale fi Beyân (Hâfid Efendi Bölümü, 448) vr.11a; Taftazânî, Şerhu’l-akâid, 217.

da olduğu gibi sadece tövbe ile bağışlanır.⁸²

Küçük günahların bağışlanmasının büyük günahlardan sakınmaya bağlı olduğunu ileri süren bazı Mu'tezili âlimlere göre “büyük günahlardan kaçınan bir kimsenin küçük günahlardan dolayı azap görmesi caiz olmaz”.⁸³ Onların bu konuda ileri sürdükleri delil; “Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz”⁸⁴ âyet-i kerîmesidir.⁸⁵ Ancak Mu'tezile'ye göre, “küçük günah işleyenlerin azap çekmeleri” sem'î ve naklî deliller açısından caiz olmamasına rağmen bu durum, “ceza görmesi akıl yönünden imkansızdır” manasına gelmemektedir.⁸⁶

“Bağışlarız” âyetinin, “tüm zamanlarda işlediğiniz küçük günahlardan dolayı hak etmiş olduğunuz cezayı kaldırırız ve onları işlenmemiş sayarız” anlamına geldiğini ifade eden Mu'tezili âlimlerden Zemahşerî, “büyük günahlardan sakınıldığı takdirde küçük günahların affını kazanılmış bir hak” olarak değerlendirmektedir. Zira büyük günahlardan sakınan bir kimse, günahlara karşı sabır göstermiştir. Büyük günahlardan sakınmanın sevabı da küçük günahların cezasından daha fazladır.⁸⁷

Mu'tezile'nin bu düşüncesine Teftâzânî şöyle cevap vermiştir:

“Mutlak kebir kufürdür. Çünkü eksigi olmayan en büyük günah odur. Âyette “kebir” kelimesinin “kebirler” (kebir) şeklinde çoğul olarak getirilmesi, hüküm itibarıyla hepsi bir bile olsa, küfrün nevilerine nispetlidir. Veya kafir olan muhataplardan ve fertlerden birinde

⁸² Ebü'l-Hasen Eş'arî, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn: İlk Dönem İslam Mezhepleri, çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 224.

⁸³ Seyyid Şerif Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkîf: Mevâkîf Şerhi, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 3/590; Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.9b; Debbâğî, Risale fi Beyân (Hâfid Efendi Bölümü, 448) vr. 11a; Ebü'l Muîn Nesefî, Tevhidin Esasları, çev. Hülya Alper (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 134; Ebu'l Yusr Muhammed Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akâidi, çev. Şerafettin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015), 215; Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 217.

⁸⁴ en-Nisâ 4/31.

⁸⁵ Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.9b; Debbâğî, Risale fi Beyân (Hâfid Efendi Bölümü, 448) vr.11a; Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 217.

⁸⁶ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 217.

⁸⁷ Zemahşerî, el-Keşşâf, 2/2/114.

mevcut olan küfre nazaran kebîre kelimesi çoğul yapılmıştır. Mesela, “topluluk bineklerine bindiler” ve “elbiselerini giydiler cümlelerinde olduğu gibi. Buradaki cemiler topluluk içindeki her ferдин birden fazla bineği ve elbisesi olduğu manasına gelmez. Âyette “kebireler” denilmesi de böyledir, bir ferдин birden başka kebîresi, yani şirk ve küfür günahı olmaz”.⁸⁸

Ahmet el-Mar’aşî ise bu konuda şu görüştedir:

“Burada tekfir (kusurların örtülmesi) küfürden (büyük günahlardan) kaçınmaya bağlanmıştır. Halbuki bize göre bunun meşîete (dilemeye) bağlı olması şarttır. Mu'tezile'nin büyük günahlardan tövbe etme konusunda dayandıkları âyet onların bu düşüncelerine delalet etmede tam değildir ve bu büyük günahı küfre hamletmeye de uzaktır. Aynı şekilde belağat yönünden de uzaktır. O halde “eğer küfürden sakınırsanız” ifadesindeki hakikat yani onun delalet ettiği şey, büyük günahlardan kaçınmakla küçük günahların bağışlanmasıdır. Başka bir âyette günahların bağışlanmasının Allah Teâlâ'nın meşîetine bağlı olması ise günahlardan kaçınmanın dışında tahsis edilmiş bir şeydir.”⁸⁹

Küçük günahların cezalandırılmasının kesinlikle caiz (mümkün) olduğunu ileri süren Mar’aşî, küçük günahların affının “*Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar*” âyetindeki iradeye bağlı olduğunu ve bu âyetin cezayı da caiz kıldığını ifade etmektedir.⁹⁰

Mar’aşî, Allah Teâlâ'nın “*Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz*” âyetindeki durumun küçük günahlara ceza vermenin caiz olmadığı şeklinde anlaşılacakla birlikte küçük günahların bağışlanmasının kesin olmadığı kanaatindedir.⁹¹ Bu nedenle Mar’aşî'ye göre, küçük günahlardan bağışlanmak zahirde büyük günahlardan uzak durmaya bağlı gözükmese de aslında tam olarak buna bağlı olduğu kesin değildir. Yani

⁸⁸ Taftazânî, Şerhu'l-akâid, 217.

⁸⁹ Debbâğî, Hâşîye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.11b; Debbâğî, Risale fi Beyân (Hâfid Efendi Bölümü, 448) vr.11b.

⁹⁰ Debbâğî, Hâşîye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.10a.

⁹¹ Debbâğî, Hâşîye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.10a.

burada küçük günahın affının büyük günahlardan kaçınmaya bağlı kılınmış olması bize küçük günahların kesin olarak affedileceği bilgisini vermez.⁹²

Mar'aşî'ye göre, "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz" âyetinde küçük günahların affının doğrudan Allah'ın dilemesine bağlı olmayıp büyük günahlardan sakınmaya bağlanmış olmasındaki asıl amaç kulları büyük günah işlemekten sakındırmaktır. Bununla birlikte büyük günahlardan sakınıldığı takdirde de diğer küçük günahların kesin olarak affedeceği ile ilgili bir hüküm söz konusu değildir. Netice itibariyle bu âyete göre küçük günahların bağışlanması büyük günahlardan kaçınmakla mukayyet olduğu için ceza verilmesi de caizdir.⁹³

Mar'aşî'ye göre Mu'tezile'den bazılarının, "eğer sakınırsanız" âyetine dayanarak büyük günahtan sakınan kimsenin küçük günahına ceza verilmesinin caiz olmamasındaki hakikatin ve onun affedilmesinin, Allah'ın meşîetine bağlı olmayıp bilakis büyük günahtan uzak durmaya bağlı olduğu kanaatine karşı, Ehl-i Sünnet âlimleri, büyük günahtan sakınmayan kimseye küçük günahından dolayı ceza verilmesinin caiz olduğu ve onun affedilmesinin de meşîete (Allah'ın dilemesi) bağlı olduğu kanaatindedirler.⁹⁴

Burada bazı sezgilerin ve bulguların olduğunu ifade eden Mar'aşî, bunları şöyle izah etmektedir:

"İlk olarak, büyük günahlar zahiri üzere olduğu gibi kabul edilirse ve seyyiat ile de büyük günahların karşılığı olan küçük günahlar kastedilirse bu durumda âyet-i kerîme; büyük günahlardan kaçınıldığında meşîete bağlı olmaksızın kesinlikle küçük günahların affedileceğine delalet eder. Burada Allah Teâlâ şöyle demiş olur: "Eğer siz büyük günahlardan uzak durursanız biz de küçük günahlarınızı affetmeyi dileriz."⁹⁵

"İkinci olarak; "bağışlar" âyetinde, muayyen bir şey belirtilmeksizin küfrün (şirk) dışında kalanların affedileceği hususunda icmâ vardır.

⁹² Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.10b.

⁹³ Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.11a.

⁹⁴ Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.12b.

⁹⁵ Debbâğî, Hâşiye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.12b.

Bizim içinde bulunduğumuz günahların affedilmesi Allah'ın meşietiy-
le kayıtlıdır. Eğer Allah Teâlâ âyetin bir kısmını yani büyük günahla-
rın bir kısmını ayırıp diğerlerinin affedilmesi de ona bağlı olmuş olur-
sa bu durumda Allah Teâlâ'nın “*büyük gūnahtan uzak durun*” emri-
nin bir karşılığı olmazdı”.⁹⁶

“Üçüncü olarak, büyük günahların zahiri üzere olduğu gibi kabul
edilmesi durumunda seyyiatın örtülmesiyle kastedilen şeyin küçük
günahlar olduğu açıktır. Ancak “*bağışlar*” âyetinde küçük günahların
örtülmesindeki durum, günah sahibinin büyük günahlardan uzak
durmasıyla ilgili değildir. Burada bunun anlamı seyyiatın, büyük
günahlardan sakınanların küçük günahlarına hamledilmesidir. Âyet-
teki “*bağışlar*” ifadesi bir bütün olarak tüm fertleri ve büyük küçük
bütün günahları kapsar. Şirk günahının dışında kalan şeylerin ba-
ğışlanmasının açık bir şekilde Allah'ın meşietine bağlı olduğunda
şüphe yoktur. Âyetten bunun dışında bir şeyin anlaşılması sadece
büyük ve küçük günahları tasdik eder”.⁹⁷

Ahmed el-Mar'aşî, “*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*” adını verdiği bu
risâlede doğrudan Nesefî'nin fikirlerine atıfta bulunmamıştır. Ehl-i
Sünnet ile Mu'tezile arasında yaşanan tartışmaları Teftâzânî'nin
“*Akâidü'n-Nesefiyye*” üzerine kaleme aldığı “*Şerhu'l-Akâid*” üzerin-
den izah etmeye çalışmıştır. Bu eserde İsmüddin el-İsferâyîni'nin
(ö. 945/1538) ve Hayâlî'nin (ö. 9-875/1470?) de sözlerinin olduğu-
nu ifade eden Mar'aşî, onların ne söylediğini açıklamamıştır.
Mar'aşî'nin bu konuda gerek Teftâzânî gerekse İsmüddin ve
Hayâlî'nin fikirlerini harmanlayarak ilgili âyet-i kerîmeler ışığında
Ehl-i Sünnet'in tutumu doğrultusunda bir yorum ortaya koyduğu
anlaşılmaktadır.

İslâm mezhepleri tarihinde meydana gelen bütün bu olayları
araştırmacılar genellikle şu şekilde değerlendirmişlerdir: Hz. Ebu
Bekir ile başlayan halife seçimi ve yönetim biçimi Müslümanlar ara-
sında ciddi tartışmalara neden olmuştur. Hatta Benî Saîde Sakife-
si'nde ashap arasında meydana gelen olaylarda Eş'arî'nin şahitliğine

⁹⁶ Debbâğî, Hâşiyeye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.13a.

⁹⁷ Debbâğî, Hâşiyeye (Yazma Eserler Kataloğu, IR30661) vr.13a-13b.

baş vurursak onun halife seçimi konusunda sahabenin birbirlerine kılıç çekecek kadar ileri götürdüklerini naklettiği görülecektir.⁹⁸ Hz. Ali'den itibaren sorun daha da büyümüş, bu kez başka bazı teolojik sorunları da içine alacak şekilde İslâm inançlarının temel problemleri ile ilgili bir tartışmaya doğru yönelmiştir. Hilafet meselesi üzerinde ortaya çıkan tartışma özellikle büyük günah meselesi ile bir taraftan genişletilmiş diğer taraftan da din alanına çekilerek tartışmalar sürdürülmüştür. Bu tartışmaları büyük günah işleyeninin durumu, imanın mahiyeti ve gerçek mümininin kim olduğu konusuna vardırırlar ilk Hariciler olmakla birlikte ilerleyen süreçte Hâriciler'in bu konulardaki katı tutumunu biraz yumuşatarak Mu'tezile devam ettirmiştir. Hâriciler, belki de İslâm tarihinin en keskin ve katı "iman-amel" savunucuları olarak tanınmışlardır. Bundan sonra Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet de aynı sorunları dikkate almışlar, hadiseler esnasında ve sonrasında fikirler ortaya çıkmış ve böylece İslam tarihindeki ayrışmalar dini delillerle köklemiştir.⁹⁹

Sonuç

İslâm Mezhepleri tarihinde yönetim, politik veya siyasal nedenlerle başlayan ve ortaya çıkan sorunlara, kısa sürede tarafların kendi görüşlerini güçlendirme gayesiyle dinî bir kisve kazandırma girişimleri olagelmıştır. Başka bir ifade ile konu ortaya çıktığı bağlamdan koparak ilerleyen süreçlerde tamamen inanç-iman-amel ilişkisi çerçevesinde özellikle de kelâm alimlerinin gündemine girmiş sadece dünyevî değil ahiretteki durumu da tartışılmaya başlanmıştır. İstenmeyen hadiseler esnasında ve sonrasında ortaya çıkan fikirler, tarafların olaylara bakış açılarına göre şekillenmiş ve dinî metinler bunu doğrulama amacıyla yorumlanmıştır.

---

⁹⁸ Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, İlk Dönem İslam Mezhepleri, çev. Mehmet Dalkılıç ve Ömer Aydın, (İstanbul Kabcacı yayınları, 2004), 27-32.

⁹⁹ Mesela bk. Kâdî Abdülcebbar, Şerhu'l-usuli'l-hamse, nşr. Abdülkerim Osman, Kahire 1965, s. 632 vd; Zühdi Hasan Carullah, el-Mu'tezile, Kahire 1366, s. 54 vd.; Hayyât, el-İntisar ve'r-red ala İbn er-Ravendî, Kahire 1988, s. 237-239; Mehmet Dalkılıç, "Eş'ari'ye Göre Mürcie Mezhebinin Görüşleri ve Mürcie Fırkalarının Ayrıllık Noktaları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (9, 2004), 96 vd.

Hâriciler’le başlayan ve Mürcie ile devam eden büyük günah tartışmaları bütün mezheplerin gündemine girmiştir. Araştırmamız Mar’âşî’nin özellikle Ehl-i Sünnet ve Mu’tezile’nin konuyla ilgili görüşlerini kapsamaktadır. Bu çerçevede Kur’ân-ı Kerim’de büyük günah ve küçük günah olarak ifadesini bulan günah konusunda, büyük günahların neler olduğu, şirkin dışında kalanların tövbe etmeden bağışlanıp bağışlanmayacağı, tövbe etmeden ölen büyük günah sahibi kimsenin ahiretteki durumu ve büyük günahından tövbe edenlerin küçük günahlarının bağışlanmasının mutlakiyeti ve bunların cezalandırılmasının caiz olup olmayışıyla ilgili Ehl-i Sünnet ile Mu’tezile alimleri arasındaki tartışmalar makalemizin temelini oluşturmuştur.

Mu’tezilî âlimler genel olarak konuyla ilgili Kur’an âyetlerinin zahiri anlamlarına dayanarak büyük günah işleyen kimsenin fâsık olduğunu ve tövbe etmeden öldüğünde ise ebedi olarak cehennemde kalacağını iddia etmişlerdir. Büyük günahlardan sakınan kimselerin ise bu sakınmaları nedeniyle küçük günahlarının kesinlikle bağışlanacağını ve buna bağlı olarak da bu günahlarına karşı ceza verilmesinin caiz olmadığını savunmuşlardır.

Ehl-i Sünnet âlimleri ise büyük günah işleyen kimseyi fâsık olarak nitelenmesine rağmen Mu’tezile’den farklı olarak, tövbe etmeden ölmesi durumunda kesinlikle cehenneme gideceği kanaatinde değildirler. Onlara göre fâsık bir kimsenin durumu Allah’a kalmıştır. Dilerse affeder dilerse ceza verir. Bunun için tövbe mutlak şart değildir. Ehl-i Sünnet’e göre küçük günahların bağışlanması büyük günahlardan sakınmaya bağlı olmayıp Allah’ın meşîetine bağlıdır ve büyük günahlardan sakınıldığı durumda da küçük günahların kesinlikle bağışlanacağı garantisi bulunmamaktadır. Bu nedenle bu günahların bağışlanması da bağışlanmayıp ceza verilmesi de caiz ve mümkündür. Ayrıca şirk ile ilgili âyette Allah Teâlâ’nın “bağışlar” ifadesi sadece küçük günahları değil, tövbe olsun ya da olmasın hem diğer büyük günahları hem de küçük günahları kapsamaktadır.

Ehl-i Sünnet’in görüşlerini benimseyen ve küçük günahların

bağışlanmasının Allah'ın dilemesine bağlı olduğunu ve bağışlanmadığı takdirde ise ceza vermenin mümkün ve caiz olduğunu delilleriyle ispata çalışan Ahmed el-Mar'aşî, Mu'tezile'nin ortaya koyduğu delillerin, onların iddialarını ispat etme konusunda yeterli olmadığını, doğru olanın Ehl-i Sünnet'in görüşü olduğunu ifade etmiştir. Burada önemli bir husus göz ardı edilmemelidir. O da şudur: Siyasî tartışmalar ve olaylarla Müslümanların gündemine gelen "büyük günah" konusu dinî naslarda anlatılanlarla birleştirilmek suretiyle mezhepler arasında tamamen farklı amaçlara ulaşmak gayesiyle kullanılabilmiştir. Hâriciler için Hz. Ali'nin emirlikten azli, Şîa için ehlibeyt, Ehl-i Sünnet için ashabın durumu ve tefaduliyet hep bu çerçevede gündem oluşturmuştur. Başka bir ifade ile büyük günah ve ilgili konularda görüş beyan eden mezhep mensupları her ne kadar tartışmaları dinî nas üzerinden yapıyor gibi görünse de aslında zihinlerinin geri planında İslâm tarihinde meydana gelen istenmeyen olaylar sonucunda ölen veya öldürülen başta Hz. Osman ve Hz. Ali olmak üzere ashabın durumu bulunmaktadır. Mar'aşî "*Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*" adlı risalesinde Ehl-i Sünnet ile Mu'tezile arasında geçen büyük günah konusundaki tartışmalarda konunun özelliği nedeniyle daha çok akaid çerçevesinde nakillerde ve değerlendirmelerde bulunsa da konu mezhepler tarihi metodoloji bağlamında fikir-hadise irtibatı kurulmadan anlaşılamayacak ve sorunlara çözüm üretilemeyecek durumdadır. Bu çerçevede Mar'aşî hem büyük hem de küçük günahlarla ilgili yorumlarında Mu'tezile bilgilerini eleştirmiş ve Ehl-i Sünnet'in daha tutarlı olduğunu ifade etmiştir.

Kaynakça

- Abdülcebbar, Kâdî. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Abdülhamid, İrfan. *İslâm'da İ'tikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*. çev. Mustafa Saim Yeprem. Ankara: TDV Yayınları, 3. Basım, 2015.

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eř-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Ak, Ahmet. *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*. İstanbul: En-sar Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Aliyyül-Kârî. *İmam Âzam Fıkh-ı Ekber Aliyyül-Kârî Şerhi*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. İstanbul: Çağrı Yayınları, 3. Basım, 1981.
- Aydınlı, Osman. *Doğuşundan Büyük Selçuklulara Mu'tezile Ekolü: Tarihi ve Öğretisi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.
- Bebek, Adil. "Günah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/182-186. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Bebek, Adil. "Kebîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/163-164. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Beyazîzâde Ahmed Efendi. *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: İFAV Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Carullah, Zühdi Hasan, *el-Mu'tezile*, Kahire 1366.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Mu'cemü't-ta'rîfât*. thk. Muhammed Sıdık Münşavi. Kahire: Darü'l-Fazile, 816.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkıf: Mevâkıf Şerhi*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Çelik, Durhasan. *Eş'arî Kelamında Günahların Affı*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2019.
- Çınar, Bayram. 2. "Kelâmda Büyük Günah Tartışmaları". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (Temmuz 2021), 615-647.
- Dalkılıç, Mehmet, "Eş'ari'ye Göre Mürcie Mezhebinin Görüşleri ve Mürcie Fırkalarının Ayrılık Noktaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 2004.

- Dalkılıç, Mehmet, "İslâm'ın İlk Asrında Meydana Gelen Siyasi Olayların Mezhepleşmeye Etkisi", *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler II*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2020
- Dalkılıç, Mehmet, *101 Soruda İslam Mezhepleri*, İstanbul, Duruş Yayınları, 2022.
- Dalkılıç, Mehmet, "İslam Mezheplerinin "Öteki Algılayışı" Bağlamında Türk Düşünürlerinin Evrensel Kültüre Katkısı", 6. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2009.
- Debbâgî, Ahmed el-Mar'aşî. *Hâşiyetü'l-akâidi'n-Nesefiyye*. Tahran: İran Meclis Kütüphanesi, Yazma Eserler Kataloğu, IR30661, 8b-21a.
- Debbâgî, Ahmed el-Mar'aşî. *Risale fi beyân-i kavlihi Teâlâ "innallâhe lâ ya'firu en yüşrake"*. İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Hâfid Efendi Bölümü, 448, 10b-16b.
- Demir, Tuğba. *Mâtürîdî'ye Göre Günahların Affı*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: y.y., Ofset., 1970.
- Dikici, Recep. "Ahmed Efendi (Debbağzade)". *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*. ed. İbrahim Solak. 1/104-106. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, 2017.
- Ebû Hanîfe. *İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri*. ed. Mehmet Kılıç. çev. Mustafa Öz. İstanbul: İFAV Yayınları, 1992.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn: İlk Dönem İslam Mezhepleri*. çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Harman, Ömer Faruk. "Günah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/278-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hayyât, *el-İntisar ve'r-red ala İbn er-Ravendî*, Kahire 1988.
- Heytemî, İbn Hacer. *ez-Zevâcir 'an İktirâfi'l-kebâ'ir*. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1988.

- İsfahânî, Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kurân*. thk. Safvan Adnan Dâvudî. Şam: Daru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Keskin, Mustafa. "Büyük Günah Meselesi ve Doğal Afetlerde İhmali Bulunanların Dini Durumu". *Asead 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. Sevil Piriyeve Karaman. 14-24. Ankara: Astana Yayınları, 2023.
- Keskin, Mustafa. *İlk Dönem İtikadi ve Siyasi Mezheplerin İnsan Fiilleri ve İhtiyar Anlayışı Mar'aşî'nin Risâle-i Münciye Örneği*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022.
- Köse, Ali. "Günah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/285-286. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. ed. Necdet Subaşı vd. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindi. *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. İstanbul: Ensar yayınları, 2016.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 14. Basım, 2019.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn. *Bahru'l-keîâm*. Şam: Mektebetü Daru'l-Ferfûr, 2. Basım, 1421.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn. *et-Temhîd fî usulî'd-dîn*. thk. Muhammed Abdurrahman Sâğûl. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2006.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn. *Tebziratü'l edille fî usulî'd-dîn*. thk. Muhammed Enver Hâmid İsâ. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 2011.
- Nesefî, Ebû'l Muîn. *Tevhidin Esasları*. çev. Hülya Alper. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Oral, Osman. "Mâtürîdî'de Büyük Günah ve Şefaatin Hikmeti". *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 10/1 (2017), 15-40.
- Pezdevî, Ebu'l Yusr Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akâidi*. çev. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.

- Şehristânî. *el-Milel ve'n-Nihal*. çev. Mustafa Öz. haz. Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Litera Yayıncılık, 4. Basım, 2017.
- Taftazânî, Sa'deddin. *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-akâid)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 9. Basım, 2017.
- Teftâzânî, Sa'deddin. *El-Makâsîd Kelâm İlminin Maksatları*. çev. İrfan Eyibil. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Topaloğlu, Bekir. "Allah'a İman". *İslâm'da İnanç Esasları*. 39-125. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 26. Basım, 2018.
- Tunç, Cihat. "Kelâm İlminde Büyük Günah Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (1978), 325-342.
- Uğur, Hakan. "Büyük Türk Müfessir İmam-ı Maturidi'nin Te'vilat'ında Büyük Günah Kavramı". *III. Uluslararası Hamza Nigari Türk Dünyası Kültürel Mirası Sempozyumu*. ed. Fariz Halilli - Metin Hakverdioğlu. 678-690. Şamahı: y.y., 2017.
- Ya'kûb Bin Abdüllatif. *İslâm Mezhepleri ve Kelâmı*. haz. Halil İbrahim Bulut- Nurettin Gemici- Ramazan Tarik. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler*. haz. Turhan Yörükân. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Harizmî. *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l- Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*. çev. Abdülaziz Hatip. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.

**The Debate on Sin between Ahl al-Sunnah and Mu'tazila
(The Case of Mar'ashī's Hashiye al-Aqā'id al-Nesefiyya)**

Summary

The differences of opinion and political conflicts that emerged among Muslims after the Prophet (PBUH) passed away, which started with the issue of imāmah (religious leadership), started to be experienced on other issues in the following process. These differences of opinion among Muslims brought along with them theological divergence, factions and sectarianism.

In the history of Islamic sects, one of the great disagreements discussed by the founder imams of the sects and the schools of theology, which had a significant impact on the development of rational thought, is undoubtedly the issue of great major sin. Two issues generally come to the fore in the debates between the sects on this problematic issue. One of them is which acts fall within the scope of major sin and the other is the religious status of the person who commits major sin. On the one hand, when a person commits a major sin even though he is a Muslim and does not repent, what will be his status in the world and the hereafter is discussed. On the other hand, the issue of how to forgive or punish the sins of those who commit minor sins has become one of the important problems. In the theological works, this issue has been specially analysed under the title of major sin.

During the lifetime of the Prophet (PBUH), there were no disputes among the Muslims because any problem that were not understood could be asked directly to him and resolved. However, after the Messenger of God Muhammad (PBUH) passed away, instead of resolving the issues from a single source, conflicts began to emerge with the involvement of different companions of the Prophet. The disputes, which could be considered small-scale at first, deepened over time and led to the emergence of different factions and different schools of thought.

Due to reasons such as the political events, the ancient cul-

tures and civilisations of Muslims, the social structure, and especially the fact that the verses of the Holy Qur'an can be understood in different ways, it was inevitable that differences of opinion arose among Muslims. These differences of opinion, which were influenced by many reasons such as human element, social structure, political events and interpretation of religious texts in the emergence of political and theological sects, caused great distress among Muslims to the point that Muslims takfir (declaring out of Islam) each other, not content with this, waging war against the other side and slaughtering them, and not giving the right to life to those who do not think like them. For this reason, these differences of opinion should be well understood and analysed.

In this study, the reasons for the debates and disagreements between the Mu'tazilites, Islamic rationalists and the Ahl al-Sunnah, orthodox interpretation of Islam on the issue of major sin, which has caused great conflicts among the Islamic schools of thought, especially on the issue of forgiveness or punishment of minor sins, will be tried to be explained with the example of Ahmad al-Mar'ashī's treatise (risālah) titled "Hāashiye al-Aqā'id al-Nasafiyah".

Keywords: History of Sects, Kalām, Major Sin, Ahl al-Sunnah, Mu'tazilah.